

Психологічні особливості дій підрозділів спеціального призначення МВС в екстремальних ситуаціях

У статті розглянуто питання дій бійців підрозділів спеціального призначення МВС в екстремальних ситуаціях, проблеми психологічного супроводження оперативно-службової діяльності таких підрозділів, проблеми психологічної підготовки до дій в особливих умовах та відбору персоналу на службу до означених підрозділів.

Ключові слова: підрозділ спеціального призначення, екстремальна ситуація, психологічний відбір, психологічне супроводження, психологічна підготовка, емоції, емоційні стани.

В статье рассмотрены вопросы действий бойцов подразделений специального назначения МВД в экстремальных ситуациях, проблемы психологического сопровождения оперативно-служебной деятельности таких подразделений, проблемы психологической подготовки к действиям в особых условиях и психологического отбора персонала на службу в специальные подразделения.

Ключевые слова: подразделение специального назначения, экстремальная ситуация, психологический отбор, психологическое сопровождение, психологическая подготовка, эмоции, эмоциональные состояния.

Відомо, що діяльність співробітників підрозділів спеціального призначення органів внутрішніх справ характеризується такими ситуаціями, які відрізняються наявністю в них факторів, які сильно впливають на людей і їхню діяльність і визначені як екстремальні. В останні роки спостерігається тенденція підвищення екстремальності діяльності ОВС, пов'язана із затримкою злочинців, звільненням заручників, застосуванням зброї, забезпеченням правопорядку в період масових заходів, стихійних лих і надзвичайних ситуацій. Екстремальними (від лат. *extremum* – граничний, крайній) називають ситуації, які ставлять перед людиною найбільші труднощі, зобов'язують її до повного, граничного напруження сил і можливостей, щоб упоратися з ними й розв'язати поставлене завдання.

Екстремальна ситуація, як багатомірне явище, являє собою тимчасовий збіг негативних обставин, що виражаються в особливих, несприятливих умовах для діяльності людини. У діяльності органів внутрішніх справ це особливі умови, що відрізняються від звичайних,

специфічним підходом до розв'язку професійних завдань, мобілізацією зовнішніх і внутрішніх резервів, що дозволяють діяти на межі своїх можливостей. У більшості випадків, це виконання завдань, пов'язаних із застосуванням зброї при проведенні операцій з розшуку й затримці збройних і особливо небезпечних злочинців, звільнення заручників, припинення масових безладів і т.д.

Ефективність психологічного забезпечення спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ виражається в підготовленості співробітників до дій в особливих умовах, адекватній оцінці своєї ролі у вирішенні оперативно-службових завдань, можливості ухвалення рішення й відповідальності за його реалізацію.

Дії в екстремальних умовах безпосередньо пов'язані з тією або іншою формою психічної напруги особистості. Психічні стани особистості в екстремальних умовах можуть мати наступні прояви – емоційну лабільність, високий рівень тривоги, стан перенапруги, стресу, фрустрації, афекту.

Стрес – нервово-психічна перенапруга, викликана несподіваним надсильним подразником. Звичайно стресовий стан виникає в результаті впливу психотравмуючих факторів у несподіваних ситуаціях або у випадках, пов'язаних з підвищеною відповідальністю. Проявляється стрес у трьох сферах:

- емоційній (страх, лють, розгубленість);
- вегетативній (пітливість, підвищення тиску, нудота, збліднення або почервоніння особи і т.д.);
- руховій (тремтіння, скутість, судороги).

Результати комплексних досліджень показали, що такі фактори, як ненормований робочий день, постійний контакт із асоціальними елементами, необхідність повної віддачі психічних і фізичних сил при припиненні злочинів знижують функціональні резерви організму, аж до їхнього повного виснаження. Це визначає високі вимоги до психічної сфери особистості співробітників спецпідрозділів ОВС, їх стресостійкості та психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах.

Отже, тривалий вплив стресогенних факторів, наявність постійної вітальної загрози для життя, висока ймовірність загибелі або поранення, травматизації висувають високі вимоги не тільки до рівня професійної підготовленості, але й до психологічних якостей особистості, що обумовлюють психологічну готовність до діяльності в екстремальних умовах.

Багатопланові дослідження, проведені О.М.Бандуркою, В.І.Барком, В. А.Васильєвим, П.О.Корчемним, Е.П.Крупником, І.С.Кін, В.О.Лєфтеровим, К.К.Платоновим, О.В.Родіоновим,

Б.О.Смирновим, О.В.Тимченком й іншими вченими – психологами дозволяють виділити одну з істотних психологічних якостей – стійкість особистості співробітника спецпідрозділу ОВС до екстремальних ситуацій службової діяльності.

Проведений аналіз умов роботи з виконання службових завдань співробітниками правоохоронних органів показав необхідність удосконалювання методів формування психологічної стійкості до фруструючого та стресогенного впливу екстремальних ситуацій професійної діяльності.

Доцільність практичних занять, тренінгів виправдана існуванням психологічної закономірності: людина, що неодноразово потрапляла у важкі умови, ще й упоралася з ними, має більше шансів вийти із честю із чергової екстремальної ситуації, ніж та, що ніколи не потрапляла у них.

Органи внутрішніх справ мають у своєму складі спеціальні підрозділи (відділи спеціального призначення), які були сформовані на початку 1990-х років з метою припинення й ліквідації масових безладів; знешкодження збройних злочинців і звільнення осіб, захоплених у якості заручників; участі в розшуку й затримці особливо небезпечних злочинців і т.п.

У зв'язку зі складним спектром завдань, які розв'язують бійці спецпідрозділів МВС, існує проблема психологічного забезпечення їх оперативно-службової діяльності.

Основною метою такого забезпечення є: оптимальне використання психологічних ресурсів співробітників спецпідрозділів, що забезпечують успішне виконання ними оперативно-службових задач; відновлення, збереження й підвищення працездатності бійців.

У цілому, система психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності співробітників спецпідрозділів можна розбити на три етапи.

Перший етап – психологічна підготовка до роботи в екстремальних умовах. Заходи, здійснювані на цьому етапі, включають професійну підготовку, комплектування підрозділу з урахуванням соціально-психологічних закономірностей і індивідуально-особистісних особливостей бійців.

Другий етап – психологічний супровід у процесі виконання поставлених завдань – включає заходи щодо психологічного супроводження особового складу в ході виконання оперативно-службових завдань.

Третій етап – психологічна робота з бійцями спецпідрозділів після виконання завдань – полягає у проведенні заходів щодо психологічної реабілітації співробітників, а також використанні

позитивних наслідків екстремальних ситуацій для оптимізації підготовки особового складу спецпідрозділу.

На кожному із трьох етапів психологічного забезпечення діяльності співробітників спецпідрозділів використовуються різні організаційні, методичні підходи, специфічний алгоритм дій психологів.

Дана схема організації психологічного забезпечення припускає комплексність, системність і ефективність проведених заходів, відновлення й підтримку здатності бійців спецпідрозділів виконувати оперативно-службові завдання.

Основними напрямками роботи психологів є:

- психологічна діагностика особового складу;
- вивчення соціально-психологічного клімату й психодіагностика групової згуртованості підрозділів;
- навчання співробітників методам і прийомам психологічної саморегуляції у повсякденній і екстремальній діяльності.

Роботу за даними напрямками організовує начальник відділу спеціального призначення спільно зі своїми заступниками, а здійснюється вона психологом. Тому необхідність уведення посади психолога в штат спеціального підрозділу виправдана.

Схильність у тривалих екстремальних умовах до таких негативних проявів, як ослаблення самодисципліни й зниження морального контролю, можна прогнозувати за допомогою психодіагностичних обстежень вже на попередньому етапі, при бесіді з кандидатом, що відбирається.

Взагалі, можна говорити про наступні основні психологічні “протипоказання” для проходження служби у спецпідрозділі: неадекватні установки й перекручена мотивація (наприклад, перевага матеріальних мотивів – відрядження як можливість “заробити”), низька стресостійкість, слабкий самоконтроль, агресивність, низький соціометричний статус співробітника спецпідрозділу й ін.

Психологічна підготовка повинна бути спрямована: на підвищення ефективності виконання професійних завдань; на забезпечення особистої безпеки; на збереження фізичного й психічного здоров'я співробітників. В екстремальних умовах, в силу великої динамічності подій, що відбуваються, на перший план по значимості й впливові на поведінку співробітників виходять їхні бойові психічні стани, які дозволяють оперативно вирішувати коловорот мінливих ситуацій.

Перед виконанням завдань підвищеної складності зі співробітниками спецпідрозділів проводять ряд спеціальних заходів щодо

формування в особового складу моральної й психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах.

До них входить:

- інформаційна підготовка (причини виникнення, особливості оперативної обстановки й стан справ на сучасному етапі, нормативні й законодавчі акти, що регламентують діяльність спецпідрозділу);
- вироблення в кожного співробітника переконаності в обґрунтованості цілей і завдань, що поставлені перед відділом у період виконання поставленого завдання;
- підготовка особового складу до несення служби в неординарних умовах (погодних, складних побутових, соціальної ізоляції або навіть ворожого ставлення до співробітників навколишнього цивільного населення, фізичного й вогневого протистояння);
- вироблення у співробітників спецпідрозділу вміння, якщо буде потреба, діяти автономно;
- відпрацювання спеціальних умінь і навичок (надання першої долікарської допомоги потерпілому; спілкування із представниками злочинної сторони, що припускають знання образливих, доброзичливих, що привертають увагу, що означають вітання або вибачення, жестів і виражень, уміння за зовнішніми ознаками визначати готовність співрозмовника до агресивних дій або повернути до себе в процесі спілкування, викликати в них почуття поваги).

Практичній реалізації психологічного забезпечення бійців спецпідрозділів служить їхня психологічна підготовка. Основна ідея: формування стійкої мотивації співробітників до професійного розвитку через чітке визначення рольової позиції бійця-професіонала.

При виконанні завдання професіонал опирається на навички, отримані під час навчання. Емоції тільки заважають цьому, змінюючи фізіологічний стан і спотворюючи увагу, пам'ять, мислення, роблячи людину вразливою. Емоційне порушення викликає підміну головної мети на емоційно прикрашену, що "розмиває" головну мету й заважає виконанню поставленого завдання. Щоб виконати завдання, використовуючи професійні навички, необхідно впоратися із самим собою. Тому, крім спеціальних навичок, необхідні навички саморегуляції, що дозволяють відокремити емоції від виконання завдання.

Отже, діяльність працівників спеціальних підрозділів протікає в особливих умовах, де успіх виконання поставленої задачі залежить не тільки від фізичного та функціонального стану бійця, а й від

психологічної готовності. Значну роль у психологічній підготовці відіграє психолог як особистість і професіонал, тому що якісна підготовка бійця підрозділу спеціального призначення – це не тільки запорука успіху виконання поставлених задач, а й чиєсь врятоване життя.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. М. Основи управління в ОВС України: теорія, досвід, шляхи удосконалення: Монографія. – Х.: Основа, 1996. – 398 с.
2. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Основы психологии управления. – Х.: Ун-т внутр. дел, 1999. – 528 с.
3. Бойко В.В. Синдром "эмоционального выгорания" в профессиональном общении. – СПб., 1999.
4. Буданов А.В., Басенко М.С. Программа действий сотрудников ОВД по обеспечению личной профессиональной безопасности. – М., 1996.
5. Ващенко І. В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ. Моногр. – Харків: ОВС, 2002. – 256 с.
6. Лефтеров В. О., Тимченко О. В. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: Монографія. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. – 324 с.
7. Мельников В.М. Психологическое обеспечение деятельности ОВД в экстремальных условиях несения службы. – Улан-Удэ, 2002.
8. Тимченко А.В. Психологические аспекты состояния, поведения и деятельности людей в экстремальных условиях и методы их коррекции. – Х.: ХВУ, 1997. – 168 с.

In this article the questions of actions of fighters of subdivisions of the special teams Ministry of internal affairs are considered in extreme situations, problems of psychological accompaniment of operatively-official activity of such subdivisions, problems of psychological preparation to the actions in the special terms and psychological selection of personnel on service in the special subdivisions.

Keywords: subdivision of the special teams, extreme situation, psychological selection, psychological accompaniment,

Отримано: 5.03.2010